

«Ο Άγιος Φανούριος φανερώνει»: Από τη λαϊκή ευσέβεια στο θεολογικό νόημα της φανέρωσης

/ Γνώμες

Η μνήμη του Αγίου Φανουρίου, στις 27 Αυγούστου, έχει συνδεθεί βαθιά στη θρησκευτική συνείδηση με την παράκληση να «φανερωθεί» κάτι που έχει χαθεί, ένα αντικείμενο, μια διέξοδος ή ακόμη ένας προσανατολισμός σε μια δύσκολη περίοδο της ζωής.

- του Κυριάκου Τσελεγκίδη, Θεολόγου Εκπαιδευτικού, Δρ. Θρησκευτικού Τουρισμού, Μεταδιδακτορικού ερευνητή στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

Η φανουρόπιτα αποτελεί την πλέον αναγνωρίσιμη έκφραση αυτής της λαϊκής ευσέβειας, ενώ η σύνδεση του Αγίου με την αναζήτηση του απολεσθέντος έχει καταγραφεί συστηματικά και στη λαογραφική έρευνα (Karlanoglou, 2006). Ανάλογη αναφορά συναντάται στην υμνολογία του, όπου ο μάρτυρας χαρακτηρίζεται «φερωνύμως έκλάμπας» και υμνείται ως εκείνος που «τὴν γνῶσιν φανεροῖς γὰρ τῶν κρυπτῶν».

Τι σημαίνει, όμως, «φανέρωση» μέσα στη ζωή της Εκκλησίας; Αν το περιεχόμενό της περιοριστεί στην εύρεση ενός χαμένου αντικειμένου ή στην εκπλήρωση μιας

επιθυμίας, η προσευχή κινδυνεύει να προσληφθεί ως ένας σχεδόν μηχανικός τρόπος επίτευξης του επιθυμητού. Η χριστιανική κατανόηση είναι διαφορετική. Η φανέρωση παραπέμπει πρωτίστως στον Θεό, ο οποίος ελεύθερα καθιστά γνωστή την παρουσία και τη βούλησή Του και καλεί τον άνθρωπο σε κοινωνία μαζί Του.

Ακόμη και η παράδοση γύρω από τον Άγιο Φανούριο έχει τη μορφή μιας αφηγήσεως φανερώσεως. Η ροδιακή εκκλησιαστική παράδοση συνδέει την ανάδειξη της τιμής του με την εύρεση παλαιάς εικόνας στη Ρόδο, στην οποία αναγραφόταν «Ὁ Ἅγιος Φανούριος». Ο Άγιος εικονιζόταν ως νεαρός στρατιωτικός, κρατώντας σταυρό με αναμμένη λαμπάδα, ενώ γύρω από τη μορφή του παρουσιάζονταν σκηνές του μαρτυρίου του (Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, χ.χ.· Vassilakes-Mavrakakes, 1981). Η απουσία του ονόματός του από τα παλαιότερα γνωστά Μαρτυρολόγια και Συναξάρια έχει απασχολήσει εύλογα και την ιστορική έρευνα. Το στοιχείο αυτό δεν αναιρεί τη λειτουργική πρόσληψη του Αγίου.

Υπενθυμίζει όμως ότι η ιστορική διερεύνηση και η εκκλησιαστική μνήμη χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια και χρειάζεται να διακρίνονται με ακρίβεια. Το θεολογικά ουσιώδες σημείο βρίσκεται στην ίδια την υμνολογία. Η χάρη δεν αποδίδεται σε κάποια αυτόνομη δύναμη του Αγίου ούτε σε μια ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα που θεωρείται ότι απορρέει από το όνομά του. Ο ύμνος στρέφει το βλέμμα προς τον Χριστό, «τῷ σὲ φανερώσαντι» και «τῷ ἐνεργοῦντι διὰ σοῦ». Η διατύπωση αυτή θέτει το κατάλληλο θεολογικό μέτρο. Ο Θεός είναι εκείνος που φανερώνει και η θεία χάρη είναι εκείνη που ενεργεί. Ο άγιος δεν υποκαθιστά τον Χριστό ούτε λειτουργεί ανεξάρτητα από Αυτόν. Με τη μαρτυρία και τις πρεσβείες του παραπέμπει πάντοτε στον Χριστό, από τον οποίο πηγάζει

κάθε αγιασμός.

Εδώ βρίσκεται και ο πυρήνας του ρήματος φανερώνω στη χριστιανική γλώσσα. Η φανέρωση δεν σημαίνει πρωτίστως μετάδοση μιας κρυφής πληροφορίας. Σημαίνει ότι ο Θεός προσφέρεται ελεύθερα στη γνώση και στην κοινωνία του ανθρώπου, χωρίς ποτέ το μυστήριό Του να εξαντλείται από την ανθρώπινη κατανόηση. Η πατερική θεολογία εκφράζει αυτή την αλήθεια μέσα από τη διάκριση θείας ουσίας και ενεργειών. Η ουσία του Θεού παραμένει απρόσιτη, ενώ ο άνθρωπος μετέχει πραγματικά στη χάρη και γνωρίζει τον Θεό διά των ακτίστων ενεργειών Του. Με αυτή την έννοια, ο Θεός είναι συγχρόνως γνωστός και άγνωστος, κοινωνητός κατά τις ενέργειές Του και ακατάληπτος κατά την ουσία Του (Martzelos, 2007· Ware, 1995).

Η πληρότητα της θείας φανέρωσης βρίσκεται στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Ο Χριστός δεν μεταφέρει απλώς μια διδασκαλία περί Θεού. Ως σαρκωμένος Λόγος φανερώνει τον Πατέρα με το ίδιο το πρόσωπο και το έργο Του, με τη διδασκαλία, τον Σταυρό και την Ανάσταση (Orthodox Church in America, χ.χ.). Ο Απόστολος Παύλος αποδίδει αυτή την αλήθεια με μια εξαιρετικά δυνατή εικόνα, γράφοντας ότι ο Θεός «έλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Β΄ Κορ. 4:6). Η βιβλική εικόνα του φωτισμού βοηθά να κατανοηθεί και η φανέρωση που συνδέεται με τον Άγιο Φανούριο. Το φως έχει πάντοτε χριστολογικό προσανατολισμό.

Από αυτή την οπτική αποκτά το κατάλληλο μέτρο και η λαϊκή φράση «ο Άγιος Φανούριος φανερώνει». Ο πιστός μπορεί να προσέρχεται με ένα απολύτως συγκεκριμένο αίτημα. Η Εκκλησία δεν περιφρονεί ούτε θεωρεί ασήμαντες τις καθημερινές ανάγκες του ανθρώπου. Η προσευχή, όμως, τοποθετεί κάθε αίτημα μέσα στη σχέση εμπιστοσύνης προς τον Θεό και το υποτάσσει στο «γεννηθήτω τὸ θέλημά σου» (Ματθ. 6:10). Έτσι, αυτό που αναζητεί ο άνθρωπος παύει να αποτελεί απαίτηση απέναντι στον Θεό και γίνεται αίτημα που παραδίδεται στη θεία πρόνοια.

Στο ίδιο πλαίσιο χρειάζεται να ερμηνευθεί και η φανουρόπιτα. Η λαογραφική έρευνα έχει δείξει ότι γύρω από τη λατρεία του Αγίου αναπτύχθηκαν παραδόσεις σχετικές με την εύρεση χαμένων αντικειμένων και με ποικίλες μορφές προσδοκίας ή αναζήτησης (Karlanoglou, 2006). Πρόκειται για σημαντικά στοιχεία της λαϊκής θρησκευτικότητας, τα οποία όμως δεν ταυτίζονται αυτομάτως με τη θεολογία της Εκκλησίας.

Ως έκφραση ευχαριστίας, προσευχής, προσφοράς και ελεημοσύνης, η φανουρόπιτα μπορεί να ενταχθεί οργανικά στο εκκλησιαστικό ήθος. Το περιεχόμενό της

αλλοιώνεται όταν αποκτά ανταλλακτικό χαρακτήρα, σαν να μπορούσε μια προσφορά να δημιουργήσει αξίωση απέναντι στον Θεό ή στον άγιο. Ακόμη περισσότερο απομακρύνεται από τη χριστιανική προσευχή όταν συνδέεται με μαντική βεβαιότητα ή με πρακτικές πρόγνωσης. Η χάρη δεν αποτελεί αντικείμενο συναλλαγής και η προσευχή δεν είναι τεχνική εξασφάλισης αποτελεσμάτων. Είναι άνοιγμα της ανθρώπινης ελευθερίας στη σχέση με τον Θεό.

Γι' αυτό και η απάντηση σε μια προσευχή δεν εξαντλείται πάντοτε στην κυριολεκτική εκπλήρωση του αιτήματος. Κάτι που χάθηκε μπορεί πράγματι να βρεθεί. Η «φανέρωση», όμως, μπορεί να πάρει και βαθύτερη μορφή. Μπορεί να γίνει διάκριση μιας λύσης, συνειδητοποίηση ενός λάθους, φωτισμός της συνείδησης ή αναγνώριση μιας αλήθειας την οποία ο άνθρωπος προηγουμένως αδυνατούσε να δει. Η προσευχή τότε δεν αλλάζει απλώς μια εξωτερική κατάσταση. Μεταμορφώνει και τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος στέκεται απέναντί της.

Αυτή η διάσταση φαίνεται και στην εικονογραφία του Αγίου Φανουρίου. Ο Άγιος απεικονίζεται συνήθως να κρατά τον σταυρό και μια αναμμένη λαμπάδα, δύο στοιχεία που συνδέονται με το μαρτύριο και την πίστη του (Vassilakes-Mavrakakes, 1981). Ο σταυρός θυμίζει τη θυσία και την αφοσίωση του μάρτυρα στον Χριστό, ενώ η λαμπάδα συμβολίζει το φως της πίστης και τη μαρτυρία του μέσα στον κόσμο. Επομένως, το φως που συνδέεται με τον Άγιο δεν είναι απλώς ένα φως που βοηθά τον άνθρωπο να «βρει» κάτι που έχασε. Έχει κυρίως πνευματικό νόημα. Η παρουσία του Αγίου καλεί τον άνθρωπο να αναζητήσει όχι μόνο αυτό που χάθηκε στην καθημερινότητά του, αλλά και όσα μπορεί να έχουν

χαθεί από την εσωτερική του ζωή, την πίστη, την ελπίδα, την εμπιστοσύνη στον Θεό ή τη σχέση με τον συνάνθρωπο. Με αυτή την έννοια, η «φανέρωση» που συνδέεται με τον Άγιο Φανούριο μπορεί να κατανοηθεί σε ένα βαθύτερο επίπεδο. Δεν αφορά μόνο την αποκάλυψη ενός αντικειμένου ή μιας πληροφορίας, αλλά μια διαδικασία κατά την οποία ο άνθρωπος καλείται να δει πιο καθαρά τον εαυτό του και τη σχέση του με τον Θεό και τον συνάνθρωπο..

Η λαϊκή έκφραση «ο Άγιος Φανούριος φανερώνει» μπορεί, λοιπόν, να διατηρήσει την οικειότητα και την απλότητά της, εφόσον παραμένει ενταγμένη σε αυτό το θεολογικό πλαίσιο. Ο Θεός, ο οποίος φανερώθηκε εν Χριστώ, ενεργεί τη χάρη Του μέσα στη ζωή της Εκκλησίας και διά των αγίων Του. Οι άγιοι δεν κρατούν το βλέμμα του πιστού στον εαυτό τους. Ως φίλοι του Θεού και μέλη του σώματος του Χριστού, παραπέμπουν στην πηγή της αγιότητάς τους.

Ίσως εδώ βρίσκεται και το βαθύτερο νόημα της «φανέρωσης» που η λαϊκή ευσέβεια συνέδεσε τόσο στενά με τον Άγιο Φανούριο. Η προσευχή προς τον Άγιο δεν σημαίνει ότι η απάντηση θα είναι πάντοτε η επιστροφή εκείνου που χάθηκε. Η παράκληση μπορεί να οδηγήσει σε μια διαφορετική μορφή φανέρωσης με το να φωτιστεί εκείνο που έχει σκοτεινιάσει μέσα στον άνθρωπο και να αποκτήσει ο ίδιος καθαρότερη επίγνωση του πραγματικού αγαθού που αναζητά. Υπό αυτή την έννοια, ο Άγιος Φανούριος δεν περιορίζεται στη λαϊκή εικόνα του Αγίου που «φανερώνει τα χαμένα», αλλά γίνεται αφορμή να κατανοηθεί βαθύτερα η ίδια η έννοια της φανέρωσης μέσα στην ορθόδοξη πίστη.

Η φανέρωση δεν είναι απλώς αποκάλυψη ενός αγνώστου στοιχείου, αλλά φωτισμός του ανθρώπου και προσανατολισμός της ζωής του προς τον Θεό. Και επειδή κάθε αγιότητα έχει την πηγή της στον Χριστό, η τιμή προς τον Άγιο Φανούριο δεν σταματά στο πρόσωπό του, αλλά οδηγεί σε Εκείνον που είναι το αληθινό Φως. Έτσι, ο Άγιος, ως μάρτυρας του Χριστού, γίνεται εκείνος που παραπέμπει τον άνθρωπο από το «χαμένο» στο ουσιώδες, από την αγωνία της αναζήτησης στην εμπιστοσύνη και από το σκοτάδι της αβεβαιότητας στο φως της πίστεως. Το «φανερώνω», επομένως, αποκτά στον Άγιο Φανούριο ένα πληρέστερο θεολογικό περιεχόμενο, καθώς δεν αφορά μόνο αυτό που ο άνθρωπος επιθυμεί να ξαναβρεί, αλλά και αυτό που χρειάζεται να του φανερωθεί, ώστε να διακρίνει καθαρότερα τον δρόμο του και να εμπιστευθεί τη ζωή του στην πρόνοια του Θεού.

Βιβλιογραφία

Ιερά Μητρόπολη Ρόδου. (χ.χ.). Άγιος Φανούριος. <https://www.imr.gr/article/31/agios-fanourios>

Kaplanoglou, M. (2006). The folk cult of St Phanourios in Greece and Cyprus, and its

relationship with the International Tale Type 804. *Folklore*, 117(1), 54–74.
<https://doi.org/10.1080/00155870500479984>

Martzelos, G. D. (2007). Kataphasis and apophasis in the Greek Orthodox patristic tradition. In N. Hintersteiner (Ed.), *Naming and thinking God in Europe today: Theology in global dialogue* (pp. 247–264). Rodopi.
https://doi.org/10.1163/9789004358225_017

Orthodox Church in America. (χ.χ.). Revelation. In *The Orthodox Faith: Volume I—Doctrine and Scripture*. <https://www.oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/doctrine-scripture/sources-of-christian-doctrine/revelation>

Vassilakes-Mavrakakes, M. (1981). Saint Phanourios: Cult and iconography. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 10, 223–238.
<https://doi.org/10.12681/dchae.909>

Ware, K. (1995). *The Orthodox way* (Rev. ed.). St Vladimir's Seminary Press.